

Karádi Zsolt

Krúdy Zsuzsa és François Gachot levelezése*

Korolovszki András emlékére

François Gachot alakjáról, munkásságáról, a két világháború közötti irodalmi-képzőművészeti élet jelentős személyiségeivel folytatott baráti kapcsolatairól, munkásságuk megismertetése érdekében kifejtett tevékenységéről korábbi dolgozatainkban¹ igyekeztünk viszonylag átfogó képet nyújtani.

Jelen írás egy eleddig csak alig érintett területről szól: nevezetesen szerzőnk kiterjedt levelezését, azon belül is – egyelőre – a Krúdy Zsuzsának írottakat szemlézi.

Ismeretes, hogy Gachot 1924 és 1949 között tartózkodott Magyarországon, ellenben 1986-ban bekövetkezett haláláig a magyar kultúra, a magyar irodalom feltétlen híve, tolmácsolója, régi barátságok őrzője volt.

Figyelmünket kiterjedt levelezésére fordítva – első közelítésben – azt vizsgáljuk, hogy az eddigi adatok tükrében kikkel állt írásos kapcsolatban.

Nos, Madácsy Piroska 1998-ban közzétett könyvének Aurélien Sauvageot-t, François Gachot-t, és Maxime Beaufort-t idéző fejezetéből tudjuk, hogy Gachot küldött pár levelet Bartoniek Gézának, Osvát Ernőnek és Babits Mihálynak is.² Ez a néhány publikált szöveg olyan problémákat vet föl, amelyek a kutatás szépségét és nehézségét egyaránt jelzik.

Gachot, amellet, hogy a jelzett időszakaszban az Eötvös Kollégium illetve a Képzőművészeti Főiskola nyelvtanára, a Nyugat külső munkatársa, képzőművészeti kritikus volt, főleg nyáron, sokat utazgatott. Leveleiben ritkán jelzi azok keletkezési helyét, jobb esetben megjelöli az időpontot. Bartoniek Gézának Velencéből, majd Grenoble-ból illetve La Rochelle-ből ír pár sort 1925-ben.³ A Babitshoz szóló három publikált szövegből kettőről nem deríthető ki, pontosan mikor keletkezett, legfeljebb csak sejthető, hogy az 1930-as évtized elején.⁴ (A Széchenyi Könyvtár Kézirattárában

* A dolgozat az OTKA T 029410-es számú pályázat támogatásával készült.

1. Karádi Zsolt: François Gachot és a magyar kultúra. Kortárs, 1998. 3. 89–98. Uő.: François Gachot a magyar irodalomról a Mercure de France-ban. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2000. 4. 476–483.

2. Madácsy Piroska: Les intellectuels français autour de la revue Nyugat: Aurélien Sauvageot, François Gachot et Maxime Beaufort. In: M.P.: L'Esprit français autour de la revue Nyugat (1925–1935). Echanges intellectuelles franco-hongrois au XXe siècle. Francia szellem a Nyugat körül (1925–1935). Tanulmányok a XX. századi magyar–francia értelmiség találkozásai köréből. Lettres Hongroises, Paris-Antológia Kiadó, Laktelek, 1998. 47–63.

3. Uo. 51–52.

4. Uo. 53.

rábukkantam még két, egyébként érdektelen Babitsnak szóló levelezőlapra⁵ is, sőt, tudjuk, hogy Gachot hitvese, Laborcz Irén és Babits felesége, Tanner Ilona jól megértették egymást:⁶ levelezésük egy-két darabja megvan az OSZK-ban).

Ezeket a nyomokon elindulva jutottam el Gachot hazánkban fellelhető levelei nyomába.

A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában végül Dobossy Lászlónak, Bajomi Lázár Endrének illetve Krúdy Zsuzsának szóló írásokra bukkantam.

Krúdy Zsuzsával Gachot élete utolsó periódusában került kapcsolatba: 1973 és 1985 között nyolc alkalommal fordult írásban hozzá. Az apropó mindig természetesen Krúdy Gyula, illetve a készülő francia nyelvű fordítás kiadásának-kiadatásának ügye.⁷

Az író műanyagában föllett, s onnan a PIM kéziratárába került anyag csak Gachot válaszleveleit tartalmazza, így pontosan nem állapítható meg, mikor irtak egymásnak először. A Nizzában, 1973. július 16-án kelt első válaszból hozzátételesen rekonstruálható csak az időpont:

“Tisztelt Asszonyom.

Jól estek kedves sorai amit pár hettel ezelőtt kaptam kézhez”⁸ – kezdi Gachot, így annyi valószínűsíthető, hogy 1973 júniusa táján jelentkezett nála Krúdy Zsuzsa először. E levél későbbi passzusai a Gachot-nál szokatlan vallomássaljárásról tájékoztat fel a Szindbád írójához való vonzódásának titkait:

“Rajongásom édes apja műveiért már évekkel ezelőtt, háboru idején volt időm es alkalmam olvasni. Hogy Franciaországba megismerjék Krúdy műveit, egy magyar származású, de Párizsban élő barátommal (Nicolas Bandy, sajnos most két éve meghalt) elhatároztuk, hogy lefordítunk a műveiből. Elkezdtem a fordítást még barátom halála előtt. Mindaddig nem sikerült a kiadókkal pozitív választ kapnom. Corvina Kiadó foglalkozik most az ügyel...”⁹

Itt jegyzendő meg, hogy míg Gachot Bajomi Lázár Endrével és Dobossy Lászlóval franciául levelezik, addig Krúdy Zsuzsának magyarul ír. S noha ekkor már legendásan jól ismeri nyelvünket, hiszen csakis ennek birtokában vállalkozhat Krúdy műveinek tolmácsolására, magántermészetű szövegében nem kevés nyelvhasználati és helyesírási hibát vét.

5. OSZK Kéziratár Fond III/481.

6. Madácsy Piroska: i. m. 52.

7. Krúdy Zsuzsa a Meghalt egy igaz ember című rövid szövegében a következőket mondja: „F. Gachot-val személyesen nem találkoztam, sajnos. Amikor néhány napot Nizzában tölthettünk, hiába csengettünk a Rue Offenbach 6-ban. Párizsban tartózkodott. Legutóbbi pesti látogatásakor vidéken voltam. Levelezni azonban leveleztem. A téma mindig ugyanaz volt: Krúdy, s miképpen „boksolhatjuk” ki a Corvinából az ő három remek Krúdy-fordításának kiadását? A Bukfenc, Az úttárs s a Szindbád titka című írások azonban hosszú évekig nem láthatnak napvilágot. Pedig mi mindent megtettünk, amit lehetett. Valószínűleg Millérand elnök látogatása is hozzájárult, hogy végre, végre megjelenhetett a Pirouette (Corvina, 1986). Nagy öröm és elégtétel, hogy ezt még megérhette. Gratuláló soraimra azonban nem érkezett válasz. Valószínűleg már meg sem kapta.” Élet és Irodalom, 1986. augusztus 8. 2.

Krúdy Zsuzsa (Bp. 1919. júl. 17–1992. márc. 24.) Életének nagy részét apja életművének szentelte. Számos cikket írt róla. Főműve: Apám, Szindbád (Bp., 1975.). Munkái még: Budapest völgénye, 1973; Gordonkázás, 1978. Vö.: Rónay László: Krúdy Zsuzsa: Apám, Szindbád. ItK, 1977. 3. 442–443. Lásd még: Sinka Erzsébet: Száműzve a Szigetről, száműzve a korból. Élet és Irodalom, 1975. 52. 8. Dévényi Iván: Itóka naplója és két Krúdy-könyv. Jelenkor, 1976. 3. 286–289. Barta András: Szindbád feltámadása. Magyar Nemzet, 1976. június 11. 11.

Haláláról: Elhunyt Krúdy Zsuzsa. Élet és Irodalom, 1992. március 27. 2.

8. PIM V. 4325/19/6/1. A levelek szövegét Gachot írásmódjával közöljük.

9. Uo.

Továbbá fontos tény, s a korabeli irodalmi-könyvkiadói viszonyokra is jellemző, hogy a Corvina kiadó csak 13 évvel a fõntebbi megállapítás születése után adta ki Gachot Krúdy-fordításait.

Az említett levél második fele személyes hangon szól Krúdy Gyuláról:

“Végtelen sajnálom, hogy Pesti életemben nem volt alkalmam megismerni édesapját. Mióta műveinek több kötetét ismerem, mondhatom, hogy ő volt egyike azoknak a magyar íróknak, akivel legszívesebben találkoztam volna és akinek kifejezhettem volna mély elismerésemet. Sajnos már nem élt amikor elsajátítottam a magyar nyelvet hogy képes lettem volna tökéletesen élvezni szellemi eredetiségét es stílusának szépségét”.¹⁰

Végül tudatja Krúdy Zsuzsával, hogy a Bukfenc és Az útitárs című írásokat tolmácsolta eddig. Fél évvel később, 1974. január 7-én lelkesen számol be az új fejleményekről: “Az utolsó hónapokban fordítottam édes apja két novelláját melyeket különösen szeretek, és mert úgy tűnik nekem, ezek felelnének meg úgy tartalomban mint terjedelemben a francia ízlésnek. Az “Aranykéz utcai szép napok” kötetből “Vadlúd kisasszony” és a Szindbád sorozatból a “Szindbád titka”-ról van szó. Mind a kettőt elküldtem előszóval ellátva a “Nouvelle Revue Française” szerkesztőségéhez, akivel most összeköttetésbe vagyok, abban a reménybe hogy érdekli őket”.¹¹

Az 1974. július 31-én fogalmazott sorából tudjuk, hogy időközben a folyóirat közreadta a két fordítást.¹² (Megjegyzendő, hogy a Krúdy Zsuzsának küldött utolsó előtti levelében, 1983. január 3-án Gachot pontosítja a megjelent fordításainak időpontját; ekkor maga is jelzi: a Vadlúd kisasszonyt és a Szindbád titkát 1974 júniusában hozta le a Nouvelle Revue Française).¹³

A hetvenes évek leveleiből kikövetkeztethető, hogy Gachot Krúdy-fordításait átadta a Nouvelle Revue Française kiadóvállalatának, s ez tovább bonyolította a magyarországi kiadást. Ő úgy tervezi, illetve azt szeretné, ha a budapesti Corvina a Nouvelle Revue Française-zel közös kötetben jelentené meg a fordításokat.¹⁴ (Az utókor ma már tudja azt, amit François Gachot ekkor még nem tudhatott: azt, hogy erre nem kerül sor: a Corvinánál 1986-ban, Párizsban 1989-ben, illetve 1991-ben jelent meg Krúdy az ő tolmácsolásában)¹⁵...

Eme 1974 július 31-i nizzai levélben emleget egy szeptemberi párizsi utazást, amelynek alkalmából – Krúdy Zsuzsa ötlete alapján – megvalósíthatónak lát egy Krúdy-estet. “Dobossynak írni fogok” – az ügyben, mondja Gachot.¹⁶

Sajnos, a PIM Dobossy-hagyatékából előkerült levelek között nincs meg az, amelyben Gachot leírta ezt a tervet (ha egyáltalán volt ennek írásbeli nyoma), hiszen a Krúdy Zsuzsának 1975. január 6-án címzett levélben¹⁷ azt állítja, hogy a múlt nyári párizsi tartózkodása idején Dobossy Lászlónak, a Magyar Intézet igazgatójának felajánlotta a Krúdy-előadást, 1974 októberében illetve novemberében még sűrű programja nem tette lehetővé a tervezett beszámolót;

10. Uo.

11. PIM V. 4325/19/6/2

12. PIM V. 4325/19/6/3

13. PIM V. 4325/19/6/3

14. Uo.

15. Jules Krúdy: *Pirouette. Souffles*, Paris, 1989. *Le Compagnon de Voyage*. Albin Michel, Paris, 1991.

16. PIM V. 4235/19/6/3

17. PIM V. 4235/19/6/4

“Miután remény van arra – írja pár sorral lejjebb –, hogy végre francia nyelven megjelenik egy- vagy két Krúdy kötet, Dobossy alkalmasabbnak találná hogy az előadást a kötetek megjelenése után tartsam –

Ugyan akkor ajánlotta, hogy a modern magyar irodalomról tartott előadás keretében beszéljek Krúdy Gyuláról. Elvben tavasszal szándékozom ezt (...) megtartani Párizsba”...¹⁸

Nos, hogy végül is volt-e szó Krúdyról Párizsban avagy sem, a rendelkezésre álló írásbeli források alapján nem deríthető ki.

Van a Krúdy Zsuzsának szóló levelek között egy hiányosan dátumozott: csak annyi szerepel rajta, hogy Nizza, február 24.¹⁹

Ennek – amely az Álmoskönyv s a Tiszaeszlári Solymosi Eszter esetleges francia fordításának esélyeit (illetve) esélytelenségéit latolgatja²⁰ – az utolsó bekezdésében ez áll: “Nagyon megértem, szeretné, hogy érdeme szerint emlékezzenek meg édes apja 100. születési évfordulójáról. – Remélem tervei sikerülni fognak – Ennek jó magam is örülnék”.²¹ Ismeretes, hogy a Krúdy-centenárium rendezvényeit 1978 őszén tartották, ebből következik, hogy a levél ezt megelőzően keletkezett.

A nyolcvanas évek elején íródott levelei túlnyomórészt az elképzelt fordításkötet kiadásának kálváriájáról tudósítanak. Ezek szerint időközben a könyv kézírata átkerült a Gallimard kiadóhoz.

A szerzőeskötés elhúzódása miatt Gachot ügyvédhez fordult, végleges választ az ügyben 1979 októberére ígértek, ám 1980 januárjában sem történt még semmi. Időközben a Gallimard az Artisjustól megvette a kiadói jogokat, ez azonban még nem jelentette azt, hogy valóban ki is akarták adni.²²

Gachot mindössze azt látja megoldásként, hogy el kellene érni: a Corvina tegye magáévá az ügyet, s a két kisregényt (A bukfcenc és Az útitárs) a Gallimard-ral közös kötetben adja ki. Továbbá úgy véli, az UNESCO-nál kellene közben járni azért, hogy anyagilag segítsen a Gallimard-nak: “Ez nemzeti érdek lenne Magyarország szempontjából is”. Sorait elég abszurd gondolattal zárja: “Csak ha Magyarországból egy hivatalos személy fontosnak találná az ügyet, remélhető lenne eredményt elérni”...²³ (A könyv valós megjelenési idejének ismeretében, úgy tűnik, nemigen akadt olyan hivatalos személy, akire Gachot gondolt...)

Próbálkozásainak következő állomásáról vall másfél évvel később: ekkor arról informálja Krúdy Zsuzsát, hogy fordításait eljuttatta a Calmann Levy kiadóhoz: a cég azzal a kifogással küldte vissza a kéziratot, hogy Krúdy annyira elmúlt korszakról beszél, amely már nem érdekli az olvasókat.²⁴

18. Uo.

19. PIM V. 4325/19/6/5

20. “Természetesen rögtön végig olvastam az Álmoskönyvet. Ami a francia kiadást illeti, annak ellenére hogy a téma rendkívül érdekes nem látom melyik kiadó vállalkozna kiadására – Jól informált könyvkereskedőkkel beszéltem. Véleményük szerint ha már más könyv is megjelent Krúdytól francia nyelven, csak akkor lehetne szó egy ilyen könyvről. De a terv az Álmoskönyvet gasztronómiával egyesíteni nekik irreálisnak tűnik. Sokkal inkább elgondolásuk szerint Álmoskönyv része lehetne egy magyar szépművészettel foglalkozó műnek. A tiszaeszlári Solymosi Eszter dokumentumregényére illetékes hazai zsidó szervezetek vagy szociológiai szakértők tudnának megfelelő választ adni.” Uo.

A szövegből valószínűsíthető, hogy Krúdy Zsuzsa ajánlhatta Gachot-nak tanulmányozásra az említett műveket.

21. Uo.

22. Nizza, 1980. január 10. PIM V. 4763/36/1

23. Uo.

24. Nizza, 1981. augusztus 15. PIM V. 4763/36/2

Az 1983. január 3-án kelt soraiban leltározza, jobban mondva filológiailag pontosítja, mikor és hol adta közre kisebb Krúdy-fordításait,²⁵ utolsó, 1985. január 21-i levelében pedig tervezett budapesti útjáról beszél. A PEN Club meghívására ez év nyarán érkezik majd hozzánk, hogy kedves szerzőjéről tartson előadást "Krúdy Gyula et contemporains, les écrivains français" címmel. "A 15 kötet, amelyek tőle megvan nekem, újra végigolvastam és ezekből 8-10 főtémát választottam amelyet a tőlem választott 6 francia írók is tárgyalnak, akik vele egykorúak. Nagyon szép és érdekes munkám volt..."²⁶

És itt nemcsak a levelezés szakad meg. Az említett előadás után nem sokkal, néhány nappal 85. születésnapja előtt, 1986 júliusában François Gachot maga is követi kedvenc íróját a halhatatlanságba. Hisszük, hogy most végre együtt ülnek valahol egy túlvilági kisvendéglő asztalánál, ahol már nyugodtan emlékezhetnek az Aranykéz utcai szép napokra.

1992. március 24. óta velük van Krúdy Zsuzsa is.

25. PIM V. 4763/36/3. "1970-1971-ben fordítottam a két kis regényt: "Bukfenc " és "Az uttlárs". Pesti látogatásom után 1972 májusában átadtam fordításomnak egy példányát. Azután a Szindbád sorozatból "Szindbád uttkát" fordítottam, mely megjelent 1974. júniusban a "Nouvelle Revue Françaisebe". Ugy gondoltam, hogy ezután ajánlhatnám a "Bukfenc " és "Az uttlárs"-at saját előszavammal a Nouvelle Revue Française kiadójához. Sokaig nem kaptam választ. Azután beszéltem a kiado egyik felelősével [...], aki megígérte rövidesen válaszolni fog. Nem tartotta meg szavát. Megkértem egy rokon ügyvédet, mivelhogy nem küldték vissza a két regényfordításom kéziratát, szólítsa fel a kiadót kéziratom visszaküldésére. 1976 október 1. az ügyvéd rokonom kapott választ a felszólításra: hogy meg nem határoztak mert tárgyalnak egy ügyben az Unescoval és a Budapesti Artíszus-al de hogy a hónap végére vegleges választ adnak. De még máig se kaptam meg se a kézirataimat se választ."

26. PIM V. 4763/36/4

nyire 1974. január 7.
 Küldtem először az elhatározásomról a "Nouvelle Revue Française"-nek a szerkesztőközegéhez attól kezdve most a szerkesztésbe vagyok abban a reményben hogy érdekelni öket.
 Jó kívánságaimat meg-
 üdvözölve
 maradok tisztelettel
 F. Gachot

Meghatároztam vettem kezbe
 "Rezeda Kazma szép elte" című
 könyvet és kedves jó kívánsá-
 gait az új erre - Fuzadja
 szövegéről hasonló jó kívánsá-
 gaimat -
 Az utolsó hónapokban,
 fordítottam és az új két
 novelláját megjelentet külvör-
 sön szerkesztésért úgy hívták
 nekem az új felelősnek meg
 fogadjuk úgy tartalommal mint
 bejelenésben a francia izlésnek.
 Az "Aranykéz utcai szép napok" kö-
 tetből "Vadud kisasszony" és a Szind-
 bád sorozatból "Szindbád uttká"ról
 van szó - Mind a kettőt el-